

Jörgensenovo dilema, rozlišování mezi dobrem a zlem aneb hledání obsahu deonticky ideálního světa

Pavel Holländer*

Životním tématem Oty Weinbergera, tématem, s nímž vstupuje do evropského filosoficko-právního diskurzu,¹ tématem, jež je přítomno i v jeho pozdních pracích,² je Jörgensenovo dilema, aneb otázka logické analýzy norem. Sám přitom popisuje původ této inspirace i její směřování: „Můj učitel, známý filozof práva, profesor František Weyr, blízký přítel Hanse Kelsena a jeho český stoupenec, mne jednou poznámkou v přednášce z filozofie práva upozornil na problematiku logiky norem. Poukázal na to, že otázka, zda norma je soud (výrok ve smyslu logiky), je nevyjasněná a zůstává otevřená. Pojednal o tomto problému tak, že se později stal předmětem zkoumání jeho přítele, českého ekonoma a logika Karla Engliše, pod jehož vlivem přivedl Hanse Kelsena v jeho pozdním období ke skepticismu vůči logice norem. Bylo mi hned jasné, že zde

nejde jen o otázku, zda lze normativní věty považovat za druh výroků, nýbrž že zde jde o stěžejní problém: zda může existovat logika norem. Po léta jsem o tomto problému z nejrůznějších stran přemýšlel, takřka nezatížen tradicí logiky, veden však přesvědčením, že logická analýza norem a teorie normativně logické dedukce jsou nepostradatelnými předpoklady teorie struktury a dynamiky práva.“³

Vycházíme-li z teze, dle níž nalézání práva je složeno z hledání odpovědí na otázky faktuální a na otázky právní⁴, pak oblast první je oblastí světa „jaký je“, a je tudíž spjata s pravdivostním hodnocením. Tím, jak bude patrné i z dalších úvah, není řečeno, že by se jednalo o problém jednoduchý, příp. méně složitý, než je hledání odpovědí na otázku vazby mezi světem, „jaký je“ a světem, „jaký být má“, tj. vazby mezi světy bytí a mětí. Naznačeným rozlišením jsme postoupili ke druhé z uvedených oblastí, tj. oblastí vztahů mezi světem

* Prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc., soudce Ústavního soudu ČR

¹ WEINBERGER, O. Die Sollsatzproblematik in der modernen Logik. Praha, 1958.

² WEINBERGER, O. Alternative Handlungstheorie. Wien-Köln-Weimar, 1996. Český překlad: Alternativní teorie jednání. Praha, 1997.

³ Tamtéž, s. 11.

⁴ DENIS, I.,H. The Law of Evidence. London, 1999, s. 84: „Rozdělení sporných otázek v právním řízení na otázky faktuální a na otázky právní je zásadní.“

faktů a světem norem. Postoupili jsme tím k otázce, lze-li normy určitým pouze racionálním (a tedy algoritmi-zovatelným) postupem odvodit z výroků, lze-li tedy i svět norem spojit s kategorií pravdivosti, anebo tomu tak není. Jinými slovy, je-li možné s nutností (obdobně jak je tomu u logického vyplývání) normu myšlenkově odvodit z tvrzení o faktech, příp. je-li možné při interpretaci a aplikaci práva vycházet z předpokladu jediného „správného“, a tudíž „pravdivého“ řešení.

Připomeňme, že tezi o „nepřeklenutelné propasti“ oddělující fakty od hodnot a norem poprvé zformuloval D. Hume: „V každém systému morálky, se kterým jsem se doposud setkal, jsem si vždy povšiml, že jeho autor po nějakou dobu postupuje běžnými úvahami a ustanovuje existenci Boha, nebo vyslovuje svá pozorování ohledně lidských věcí, když pojednou jsem překvapen zjištěním, že namísto běžných spon výroků jako ‚je‘ a ‚není‘ se nesetkávám se žádným výrokem, který by nebyl spjat s pomocí ‚má být‘ nebo ‚nemá být‘. Tato změna je stěží zaznamenatelná, má však rozhodující důsledky. Jelikož toto ‚má být‘ a ‚nemá být‘ vyjadřuje nějaký nový vztah či tvrzení, je nutné, aby tento vztah byl prozkoumán a vysvětlen a zároveň aby bylo vysvětleno to, co se zdá docela nejasné - jak tento nový vztah může být odvozen z jiných, které jsou od něj zcela odlišné.“⁵ Tato dichotomie našla později ve filosofii různá vyjádření: u I. Kanta v rozčlenění teoretického a praktického rozumu, u A. Schopenhauera v odlišení důvodů na „Wessengrund“ a „Handlungsrund“, u Windelbanda a Wundta v rozporu mezi světem fakticity a světem normativity a konečně u H. Kelsena a F. Weyra ve vytvoření „ryzí nauky právní“ na noetickém předpokladu dichotomie mezi „tím, co je“ a „tím, co býtí má“. Poincarého⁶ a později Dubislavova⁷ a zejména Jörgensenova⁸ transformace dichotomie kauzálního a normativního z oblasti ontologie a noetiky do oblasti logiky poukázala na další rozměr této dichotomie a obohatila možnosti jejího řešení o poznatky moderní logiky: „Nejjednodušší a nejdůležitější bod etiky je pravděpodobně čistě logický. Mním tím nemožnost odvodit netautologická etická pravidla z tvrzení o faktech.“⁹

⁵ HUME, D. *A Treatise of Human Nature*. Ed. L.A.Selby-Bigge:Oxford, 1978, s. 469.

⁶ POINCARÉ, H. *Dernières pensées*. Paris, 1912, s. 225.

⁷ DUBISLAV, W. *Zur Unbegründbarkeit der Forderungssätze*. *Theoria*, 3, 1937, s. 330-342.

⁸ JÖRGENSEN, J. *Imperatives and Logic*. *Erkenntnis*, 7, 1937/1938, s. 288-296. Termín „Jörgensenovo dilema“ zavedl A. Ross ve studii *Imperatives and Logic*. *Theoria*, 7, 1941, s. 32.

⁹ POPPER, K.R. *What can logic do for philosophy?* In: *The Aristotelian Society, Supp. Vol. 22*, 1948, s. 154; k výsledkům logické analýzy Hume-Jörgensenova dilematu viz MORSCHER, E. *Sein-Sollen-Schlüsse und wie Schlüsse sein sollen*. In: Krawietz, W., Schelsky, H., Winkler, G., Schramm, A., (hrsg.) *Theorie der Normen. Festgabe für Ota Weinberger*

Jörgensen ve svých úvahách transponuje Humovu tezi do oblasti logiky. Vychází přitom z těchto předpokladů:

- Logika popisuje pouze takové úsudky, ve kterých jejich předpoklady a závěry mohou nabývat hodnoty pravda anebo nepravda.
- Ve druhém kroku svojí úvahy přebírá Poincarého tvrzení, podle kterého nařizovací věty (normy) nemohou být odvozeny z výroků. Jörgensen na základě tohoto tvrzení konstatuje, že „podle takovéto definice logické dedukce věta v rozkazovacím způsobu nemůže být odvozena z vět v oznamovacím způsobu, protože vztah implikace platí pouze pro věty, které mohou být pravdivé anebo nepravdivé ... Takovouto podmínku ale rozkazovací věty nesplňují“, jelikož „nemohou být ani pravdivé ani nepravdivé v nijakém významu, ve kterém se tato slova používají v logice“.¹⁰
- Z předchozího konstatování pak pro něj vyplývá následující teze: „Dva příkazy mohou být splněny anebo nesplněny, přijaty anebo nepřijaty a pokládány za odůvodněné anebo neodůvodněné; ale ptát se, zdali jsou pravdivé anebo nepravdivé se zdá bez jakéhokoliv významu právě tak, jako se zdá nemožné naznačit metodu, kterou by se ověřovala jejich pravdivost anebo nepravdivost.“¹¹
- Z předchozích tvrzení Jörgensen uzavírá: „Rozkazovací věty nejen nemohou být závěry v dedukci s indikativními premisami, nýbrž nemohou také fungovat jako část nějakého logického důkazu obecně.“¹² Jörgensenovo dilema je pak dáno rozporem uvedeného závěru s každodenní zkušeností, ze které „se zdá zřejmé, že závěr v rozkazovacím způsobu může být odvozen ze dvou premis, ze kterých jedna anebo dvě jsou v rozkazovacím způsobu.“¹³

Předpokladem úvahy o postavení kategorie pravdivosti v dokazování, čili úvahy o tom, je-li nalézání práva spojeno s formální anebo materiální pravdivostí

zum 65. Geburtstag. Berlin, 1984, s. 434: „Především Kutschera – (pozn. P.H.) přinesl pro DIC (tj. pro neodvoditelnost norem z výroků) důkaz prostý námitek.“ Viz KUTSCHERA, von F. *Das Humesche Gesetz*. *Grazer Philosophische Studien*, 4, 1977; STUHLMANN-LAEISZ, R. *Das Sein-Sollen-Problem. Eine modallogische Studie*. Stuttgart-Bad Cannstatt, 1983, s. 192: „Humův zákon (resp. teorém H 3 In KUTSCHERA (1977)) můžeme vyjádřit v následující všeobecné formě: Pro každý význam normativního termínu, jehož významové postuláty jsou vyjádřeny v ryze normativních výrocích, platí: Z určité konzistentní množiny ryze deskriptivních výroků vyplývají analyticky jen takové ryzí normativní výroky, které jsou samotné analyticky pravdivé.“

¹⁰ Viz opus cit. 8), s. 289.

¹¹ Tamtéž, s. 289.

¹² Tamtéž, s. 289.

¹³ Tamtéž, s. 290.

hodnocených důkazů, anebo jejich pravděpodobností, příp. toliko s praktickou jistotou soudce, je exkurz o otázce pravdivosti. Shodné konstatování platí o úvaze ke vztahu světů bytí a měti – předpokladem jeho analýzy je rovněž ujasnění si toho, jaký obsah budeme připisovat kategorii pravdivosti.

Řešení Jörgensenova dilematu nemá ale pouze konsekvence logické a noetické, nýbrž – což je zásadní – i konsekvence ontologické a axiologické. Odpověď na Jörgensenovo dilema zároveň předurčuje přijetí iusnaturalistické, resp. iuspozitivistické pozice důvodu platnosti práva. Je tím zároveň spjata s přijetím kognitivistické, resp. decisionistické pozice axiologické, čili pozice týkající se hledisek rozlišování mezi dobrem a zlem.

Existence přirozeného práva je spjata s otázkou jeho poznatelnosti. Jejím obsahem je objasnění toho, je-li vyvození právní normy ze základních principů spravedlnosti (morálky) postupem od výroku o skutečnosti (tj. tzv. faktualního výroku) k normě, nebo postupem od výroku o normě jedné k výroku o normě další.

Alternativa první, tj. vyvození právní normy z faktů, je z pohledu relevantní vědecké diskuse stěží udržitelná. Dosavadní analýza Hume-Jörgensenovy teze nashromáždila, podle mého názoru, v této souvislosti řadu přesvědčivých důkazů.¹⁴

Alternativa druhá vyžaduje vyřešení klíčového problému, jenž je spjat s nalezením kritérií výběru těch morálních norem (hodnot, principů) z celé množiny morálních norem (hodnot, principů), jež mají pro platnost práva konstitutivní význam. Tento problém je známý, a tvoří např. u Kelsena hlavní argument směřující proti iusnaturalismu (i když poněkud v jiné formulaci, a to ve formulaci námitky mnohosti morálních systémů).¹⁵

Akceptace logického vyplývání norem z norem otevírá otázku vztahu dvou normových systémů, práva a morálky, a vztahů odvozování mezi nimi. Předpokládejme, že terminologií logiky tříd vztahy mezi právem a morálkou mohou být vztahy exkluze, totožnosti, inkluze a průniku. Exkluze vylučuje jakoukoli legitimitu práva, totožnost je vyloučena tím, že řada právních no-

rem upravuje chování bez morální dimenze (např. příkaz jezdit autem po silnici po její pravé straně), stejně je vyloučena i inkluze morálky v právu, protože řada morálních norem postihuje chování v nesrovnatelně širším měřítku než právo (např. na rozdíl od morálky pouze lež určitých parametrů je pojmem právním (podvod)). Zůstává tudíž průnik, jinak řečeno konstatování, že pro vztah práva a morálky je typické jejich částečné prolínání. Dále, vymezení tohoto průniku je dvojí: skutečné (existující) a požadované (normativní). Předpokládejme, že při jeho vymezení srovnáním dvou existujících (reálných) normativních systémů práva a morálky, nespádají do něj ty právní normy, jež jsou ve vztahu k morálce morálně indiferentní, dále do něj nespádají ty morální normy, jež s normami právními v rozporu. Vyčázeje z této analýzy lze pak uzavřít, že iusnaturalismus je založen na tezi, dle níž přirozené právo (s určitou licencí můžeme říct – morální normy) platí (má přednost před pozitivním právem) na základě kvalifikovaného rozporu s pozitivním právem.

Jak ale průnik práva a morálky vymezit? Domnívám se, že pouze poukazem na obsah, čímž se oklikou opět vracíme k Hume-Jörgensenovu dilematu, čili k otázce akceptovatelnosti odvození normy z faktualního výroku.

Rozlišování mezi dobrem a zlem¹⁶ představuje bod, k němuž vede úvaha regresi ad infinitivum při analýze pojmu spravedlnosti.¹⁷ Toto rozlišení je předmětem teo-

¹⁶ Za nejhlubší analýzu kategorií dobra a zla v morální filozofii předchozích desetiletí lze považovat práci WRIGHT, von G. H. *The Varieties of Goodness*. (1963), reprint Bristol, 1996.

¹⁷ Aristotelovo spravedlnostní schéma lze stručně popsat takto: Toto schéma hodnotí přiřazování dober a zel poměřováním s kontextem, ve kterém k němu dochází. Pokud k němu dochází kompenzací, kontextem je přiřazovaným dobrem, resp. zlem (břemenem) kompenzovaná entita. Touto entitou je individualizované dobro, resp. zlo (a to buď vyjádřené obecně, např. v normě, nebo konkrétně, např. v určitém případě). Poznamenejme ale, že pro Aristotela představovala struktura spravedlnostních úsudků, spravedlnostních hodnocení, toliko částečnou spravedlnost. Spravedlnost obecná, je pro něj ctností. Ctností, čili v jednání projevenou, projevovanou vlastností činit dobro. Utilitarismus pak Aristotelovo schéma pozměňuje. Kontextuální entitou se stává aproximativní užitek. Rawls za základ své analýzy spravedlnosti neklade možné situace, ve kterých k přiřazování (odnímání) dober dochází, nýbrž vážení dober samotných (prioritu svobody), jakož i formulování hledisek, za splnění kterých je akceptovatelná nerovnost. Kant, v moderní filozofii práva zejména pak Radbruch a Hart, vnášejí do spravedlnostní diskuse hledisko obecnosti, které znamená koncipování jiného úhlu kritéria rovnosti. Pro spravedlnost je v tomto smyslu příznačné, jak poznamenal Radbruch, že „rovnost je její podstatou, obecnost je tedy její formou“ (G. Radbruch, *Vorschule der Rechtsphilosophie*. 2. Aufl., Göttingen 1959, s. 25.) Fundamentální otázkou spravedlnosti se v této souvislosti stává obecná přijatelnost (akceptovatelnost) hledisek odlišování. Odlišovat lze přitom jednání a jednající subjekty, jakož i dobra, resp. zla

¹⁴ Podrobně k tomu viz HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Plzeň, 2006, s. 186 a násl.; HOLLÄNDER, P. *Rechtsnorm, Logik und Wahrheitswerte (Versuch einer kritischen Lösung des Jörgensenschen Dilemmas)*. Baden-Baden, 1993. K reflexi Humovy teze v oboru metaetiky viz KOLÁŘ, P., SVOBODA, V. *Logika a etika. Úvod do metaetiky*. Praha, 1997.

¹⁵ KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*. 2. Auflage, Wien 1960, s. 69-71; viz k tomu rovněž COING, H. *Grundzüge der Rechtsphilosophie*, viz pozn. č. 5, s. 200: „Jak je známo, rovněž nacionální socialismus se dovolával jednoho druhu přirozeného práva v tomto smyslu (tj. ve smyslu relativního přirozeného práva ztotožňujícího jej s dobově vůdčími kulturními idejemi - pozn. P.H.)“. K osobnosti a dílu Hanse Kelsena viz např. KLABOUCH, J. *Pražský rodák Hans Kelsen*. Právník, č. 3, 1993, s. 185-192; BOHÁČKOVÁ, R. *Život a dílo prof. Dr. jur. Dr. Hanse Kelsena*. Brno 1994.

logie a morálky. Jinými slovy vyjádřeno, odvíjí se buď od přístupu metafyzického nebo sekulárního.

Právo je definičně spjato s konceptem rozlišení mezi dobrem a zlem, uplatňujícím si nárok, ambici na univerzálnost. Problém, tenze, spočívá v tom, že sekulární koncept moderny v rozlišování mezi dobrem a zlem, jež by dosáhl obecné akceptace, selhal. V morální filozofii to byl Albert Camus, kdo nejpůsobivěji rozpitval důvody tohoto selhání.¹⁸ Alasdair MacIntyre nabídl analytickou diagnosu: ukázal, že v souřadnicích lidského myšlení vymezených Humovým teorémem, takový koncept vytvořit nelze – bylo možné jej vytvořit toliko v souřadnicích aristotelovsko-tomistického uvažování.¹⁹ Pro myslitele postmoderny je selhání moderny důvodem ke skepsi. Ve státovědě, a stejně tak i ve filozofii práva se ale objevují silné impulzy obnovy aristotelovsko-tomistického přístupu.²⁰

Pokusím se v další úvaze spojit hledání hledisek rozlišování mezi dobrem a zlem s oblastí lidských a občanských práv. Po staletí trvající hledání jejich zdůvodnění nevedlo a ani nemohlo vézt k obecně uspokojivým výsledkům. Alasdair MacIntyre připomíná tuto skutečnost s neomalenou drsností: „pravda je zřejmá: žádná (přirozená a lidská – pozn. P.H.) práva neexistují

(břemena). Spravedlnostní hodnocení, spjaté s hodnocením kontextuálním, odvisí tedy od posuzování soustavy dober a břemen a míry jejich kongruence, jeho spojením s požadavkem obecnosti vede k nezbytnosti analýzy hledisek pro odlišování.

¹⁸ CAMUS, A. *L'Homme révolté*. Paris, 1951. Cit. dle českého překladu: *Člověk revoltující*. Praha 2007.

¹⁹ MacINTYRE, A. *After Virtue. A Study in Moral Theory*. 2. Ed., London, 1985. Cit. dle českého překladu: *Ztráta ctnosti. K morální krizi současnosti*. Praha, 2004, s. 74 a násl. Viz k tomu rovněž RATZINGER, J. *Wahrheit, Werte, Macht. Prüfsteine der pluralistischen Gesellschaft*. 1993. Cit. dle českého překladu: *Pravda, hodnoty a moc. Prubířské kameny pluralistické společnosti*. Brno, 1996, s. 57: „Cíl státu nemůže spočívat jen v besobsažné svobodě; na to, aby stát založil smysluplný a životaschopný řád lidského soužití, potřebuje minimální míru pravdy, jež není zmanipulovatelná. Jinak klesne, jak říká Augustin, na úroveň dobře fungující bandy lupičů, poněvadž by podobně jako ona spočíval pouze na funkčnosti a ne na spravedlnosti, jež je dobrá pro všechny. ... Stát musí proto přijmout nezbytnou míru poznání a pravdy o dobru z vnějšku. ... Toto ‚zvnějšku‘ by v nejpříhodnějším případě mohl být čistý náhled rozumu, jenž by musel být pěstován a chráněn nějakou nezávislou filosofií. Prakticky ale taková čistá, na dějinách nezávislá rozumová nepochybnost neexistuje. Metafyzický a morální rozum působí jen v historických souvislostech, na nichž závisí a které zároveň překračuje.“

²⁰ Ve státovědě viz koncepci imperativu nezměnitelnosti materiálního jádra ústavy (podrobněji viz opus cit. 14.) s. 47-73), ve filozofii metafyzické zdůvodnění lidských práv (ALEXY, R. *Menschenrechte ohne Metaphysik?* *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 52 (2004) 1, s. 15-24; RADBRUCH, G. *Fünf Minuten Rechtsphilosophie*. In: Dreier, R., Paulson, S. L. (Hrsg.) *RADBRUCH, G., Rechtsphilosophie*. Studienausgabe. 2. Aufl., Heidelberg 2003, s. 210.

a víra v ně je totéž jako víra v čarodějnice či jednorozce ... žádný pokus o dobré zdůvodnění *existence* těchto práv neuspěl. Filozofičtí zastánci přirozených práv v 18. století na některých místech prohlašují, že tvrzení o tom, že lidé tato práva mají, jsou samozřejmými pravdami. My však víme, že žádné samozřejmé pravdy neexistují. Morální filosofové ve 20. století se někdy dovolávají své a naší intuice; ale jedna z věcí, kterou bychom měli z historie morální filosofie znát, je, že použije-li morální filosof slova ‚intuice‘, je to vždy signálem toho, že s argumentací je něco zásadního v nepořádku. Deklarace lidských práv Spojených národů z roku 1948 se velmi striktně drží zásady nijak nezdůvodňovat *jakákoli* tvrzení, což se pak stalo ve Spojených národech běžnou praxí. A nejnovější obhájce těchto práv Ronald Dworkin připouští, že jejich existenci nelze prokázat, k čemuž však dodává, že ze skutečnosti, že nějaké tvrzení nelze prokázat, nevyplývá, že není pravdivé.²¹ To je sice pravda, ale lze to stejně dobře použít na obranu tvrzení o existenci jednorozců či čarodějnic. Přirozená, či lidská práva jsou tedy fikcí.²²

Zdůvodnění existence lidských práv (tj. jejich danosti bez ohledu na jejich eventuální pozitivní podobu psaného, obyčejového, či soudcovského práva) naráží totiž fundamentálně na bariéry dané Humovou tezí, aneb bariéry dané nemožností odvodit normy (práva i povinnosti) z výroků o skutečnosti (z faktuálních výroků).

Úvaha MacIntyreova vybízí Roberta Alexyho k reakci, k hledání možného zdůvodnění lidských práv. Úvodem Alexy definuje lidská práva těmito pěti prvky: univerzálností (jejich nositelem je každý člověk), fundamentálností (jejich předmětem není každé dobro, nýbrž toliko dobra základní), abstraktností (obecnost znamená danost v konkrétním případě, např. v důsledku kolize lidských práv), morální platností (danou jejich zdůvodněním) a předností (před normami pozitivního práva).²³ Otázkou tedy je, zda a jak lze zdůvodnit lidská práva. Alexy vyčleňuje osm koncepcí takového zdůvodnění.²⁴

Prvním je zdůvodnění náboženské, dané vírou. Jeho nevýhodou je jeho omezení na věřící, resp. druh náboženství.

Za další lze považovat biologické, resp. socio-biologické zdůvodnění. Je založeno na tezi, dle níž morálka

²¹ DWORKIN, R. *Taking Right Seriously*. London 1976. Cit. dle českého překladu: *Když se práva berou vážně*. Praha 2001, s. 216.

²² Viz opus cit. 19.), s. 89-90.

²³ Viz opus cit. 20.), s. 16. Ke znaku přednosti lidských práv před normami pozitivního práva viz RADBRUCH, G. *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht* (1946). Opětovně publikováno In: Dreier, R., Paulson, S.L. (Hrsg.) *RADBRUCH, G. Rechtsphilosophie*. Studienausgabe. 2. Aufl., Heidelberg, 2003, s. 211-219; viz opus cit. 14.), s. 17 a násl.

²⁴ Viz opus cit. 20.), s. 17-21.

je druhem altruismu, přičemž reciproční altruismus je významným prvkem reprodukce.²⁵ Reciproční altruismus je ale ve většině případů vázán na omezenou skupinu a spjat s lhostejností, či dokonce nepřátelstvím vůči těm, jež stojí mimo ní.

Intuitivně zdůvodnění se opírá o tvrzení, dle něhož je platnost, resp. existence lidských práv evidentní (zřejmá). Samozřejmost ale nemůže nahradit důkazy.

Konsenzuální teze říká, že lidská práva se opírají o obecný souhlas (souhlas všech). Je-li ale jejich důvodem souhlas většiny, jak je to pak s jejich trvalostí, neprohlášeností v případě absence takového konsenzu?

Instrumentální přístup argumentuje tím, že uznání lidských práv maximalizuje užitek. Dle Jamese Buchana je pak Hobbesova společenská smlouva smlouvou o odzbrojení, jež je „podobná smlouvě o otroctví, dle níž ‚slabí‘ souhlasí, že budou produkovat statky pro ‚silné‘ výměnou za to, že si mohou ponechat o něco víc než existenční minimum, což by si zřejmě v podmínkách anarchie nebyli s to zajistit. Smlouva o otroctví bude stejně jako jiné smlouvy definovat individuální práva a bude-li toto určení vzájemně akceptováno, ... může zabezpečit vzájemný zisk.“²⁶ Instrumentální koncepce musí zaplatit tedy cenu, jež je s univerzální představou lidských práv stěžejí slučitelná.

Dle koncepce kulturního zdůvodnění jsou lidská práva vymožeností dějin lidské kultury: „Práci staletí byl dosažen určitý stav, jenž byl s tak širokým souhlasem shrnut do takzvaných deklarácí lidských a občanských práv, že ve vztahu k řadě z nich může pochybnosti žít pouze toliko úmyslná skepse.“²⁷ Avšak, nikoli ve všech kulturách platí, že výsledkem jejich dějinného utváření a vývoje jsou lidská práva. Kulturní zdůvodnění se proto nejeví dostatečně ve vztahu k požadavku univerzality lidských práv.

Dalším je zdůvodnění explikativní, aneb Kantovo, resp. na Kanta navazující. Je založeno na momentu transcendentální nutnosti: uznání jiného jako autonomní osobnosti je spjato s uznáním hodnoty jeho důstojnosti, což má nutně za následek respektování jeho lidských práv.

Existenciální zdůvodnění je vyjádřením hledisek pro přijetí, resp. odmítnutí zdůvodnění explikativního. Tím základním je rozlišení, zdali je lidské společenství utvářeno pohledem individuální maximalizace užitku anebo požadavkem na správnost (ve významu morálním).

Pro Alexyho je tudíž přijatelnou alternativou zdůvodnění lidských práv spojení sedmé a osmé alterna-

tivy, jež se opírá o metafyzický základ, o konstruktivní metafyziku. Dle něj tudíž „lidská práva nejsou možná bez racionální a univerzální metafyziky“.²⁸

Alexyho teze nás vrací k MacIntyreovu vysvětlení. Dle něj předhumovské morální schéma, a to ať Aristotelovo anebo Tomáše Akvinského, předpokládalo tři prvky: „přirozený stav člověka; člověka, jakým by se mohl stát, kdyby uskutečnil svůj *telos*; a morální zásady jako prostředek přechodu z jednoho stavu do druhého. Avšak společným jmenovatelem jak sekulárního odmítnutí protestantské i katolické teologie, tak vědeckého a filosofického odmítnutí aristotelismu, bylo eliminovat jakoukoli zmínku o člověku, jakým by se mohl stát, kdyby uskutečnil svůj *telos*. ... Jelikož posláním morálních příkazů v jejich původním schématu bylo korigovat, zlepšovat a vychovávat tuto lidskou přirozenost, nemohou být tyto příkazy přirozeně odvozeny z pravdivých tvrzení o lidské přirozenosti či jiným způsobem ospravedlněny, např. odvoláním se na její charakteristické rysy. ... A tak se stalo, že morální filosofové 18. století byli vtaženi do snah, jež musely nutně skončit neúspěchem; snažili se totiž nalézt racionální základ svých morálních přesvědčení v rámci určitého pojetí lidské přirozenosti, přičemž převzali soubor morálních příkazů na jedné straně, a pojetí lidské přirozenosti na straně druhé, jež byly výslovně předurčeny k vzájemné neslučitelnosti.“²⁹

Ano, mezi empiricky reflektovaným obrazem člověka a z historie zděděnou morální soustavou se osvíceneckému a na něj navazující morálnímu modelu moderny nezdařilo a ani nemohlo zdařit zformulovat vztahy vyplývající (zdůvodnění majícího sílu pravdivostní výpovědi). MacIntyre ukazuje, že noetickým důvodem bylo opuštění tříprvkového a jeho nahrazení dvouprvkovým modelem uvažování. Tříprvkový je ale nutně spjat s transcendentem (metafyzikou). Metafyzika, a to nejen v oboru státovědného, či právního myšlení, je lidskou reakcí na neúplnost racionálního³⁰ (jež plyne z povahy věci). Přijmeme-li empirický ověřitelnou tezi, dle níž člověka, tuto myslící a svobodnou bytost, charakterizuje, kromě jiného, ambice vysvětlit jevy, jež ho obklopují a s nimiž je konfrontován, metafyzika je pak výrazem napětí mezi postulátem úplnosti a teorétem neúplnosti. Vyjádřeno terminologií fyzikální je metafyzika (a její lidská reflexe, promítnutí, ve Velkých Příběžích - Bůh) vlastně konstanta na místě proměnných, jejichž hodnoty nejsme schopni změřit.

²⁸ Viz opus cit. 20), s. 24: „Konstruktivní metafyzika má zároveň racionální a univerzální povahu.“

²⁹ Viz opus cit. 19.), s. 72.

³⁰ Nelze v této souvislosti nezmínit slavný Gödelův teorém neúplnosti. K jeho obsahu viz kupř. NAGEL, E., NEWMAN, J.R. Gödel's Proof. Revised Edition by D.R. Hofstadter, New York, 2001. Cit. dle českého překladu: Gödelův důkaz. Brno, 2003.

²⁵ Viz podrobněji DAWKINS, R. The God Delusion. London, 2006. Cit. dle německého vydání: Der Gottes Wahn. Berlin 2007, s. 299 a násl.

²⁶ BUCHANAN, J. The Limits of Liberty. Chicago-London, 1975. Cit. dle slovenského překladu: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom. Bratislava, 1996, s. 74.

²⁷ Viz opus cit. 20.), s. 210.

Významem normy je deontická alternativa skutečného světa, je to deonticky možný svět, deontický stav věcí. Normy jsou tudíž sporné, není-li ontologicky (kauzálně) možná současná existence deonticky možných světů, tj. je-li určitá alternativa chování normami subjektu současně určenou i vyloučenou. To znamená, že tyto normy jsou současně nesplnitelné. V praktickém právním myšlení tedy buď aplikujeme logický zákon sporu na normy jako jazykové výrazy (obdobně jako na pojem, či otázku), anebo srovnáváme pravdivé výroky o platných právních normách s logickými zákony platnými pro deonticky ideální svět.

Normativní myšlení je vlastně dosazováním hodnot z deonticky skutečných světů (např. rozporných norem O_p a $O_{\sim p}$) do logického systému popisujícího úsudky uskutečňující se vzhledem na deonticky ideální svět. To znamená, že tvrzení O_p a $O_{\sim p}$ mohou být současně pravdivá v deonticky skutečném světě, ale jejich sou-

časná existence je nepravdivá (rozporná) v deonticky ideálním světě. Důsledky (závěry) dosazení tvrzení o normách deonticky skutečného světa do logického systému tvrzení o normách deonticky ideálního světa pak zpětně přenášíme z deonticky ideálního do deonticky skutečného světa. Tedy platí, že dvě právní normy považujeme za rozporné, jsou-li tvrzení o jejich platnosti pravdivé v deonticky skutečném světě a zároveň rozporné v deonticky ideálním světě.

Tento model vysvětluje rovněž příčinu, proč existují rozdíly v logických konstrukcích právních důkazů. Je tomu tak, protože existují rozdílné představy o deonticky ideálním světě. Onen deonticky ideální svět je pak buď Humovský, tj. pluralitní, anebo Tomistický, univerzální. Přijetí jedné z těchto jeho představ pak přeznamenává i odpověď na Jörgensenovo dilema, přeznamenává i míru jistoty a určitosti v rozlišování mezi dobrem a zlem.